

дения, связанного с его влиянием – не только дорога, на которой происходит откровение, но и открывшаяся перспектива движения, путь апостольского служения, тесно связанный с категорией «стремление», заглавной в сборнике. Важную роль в связи с пасхальной символикой имеют индивидуально-авторские символы «Путь в Эммаус» и «Путь в Дамаск» (пути прозрения и обретения веры), отсылающие к конкретным евангельским эпизодам. Ведущие мотивы могут трансформироваться: духовная трансмутация возможна не только при возрождении или явлении дорогого умершего – Христа, но и в осознании смерти и невозможности воскресения, тогда священный брак в сологубовском тексте может быть преображен в земной.

Таким образом, используя в своих новеллах традиционные черты пасхального сказа и стоящую за ним евангельскую символику, Федор Сологуб раскрывает новые возможности устоявшейся жанровой схемы, которая получает у писателя новые качества, и схематичный, «нормативный» жанр превращается в емкое, насыщенное многочисленными нюансами философско-психологическое произведение.

Литература

1 Баран, Х. Поэтика русской литературы начала XX века / Х. Баран. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1993. – 368 с.

УДК 398.3(476.1-37)

А. А. Кастрыца

Прыкметы і павер’і Нясвіжскага раёна

У артыкуле разглядаюцца прыкметы і павер’і, зафіксаваныя на тэрыторыі Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці, адзначаюцца іх асноўныя функцыянальна-семантычныя групы, вызначаецца роля традыцыйных вераванняў у жыцці чалавека.

Як забяспечыць дабрабыт у гаспадарцы і добры ўраджай? Як пазбавіцца ад шкоднікаў і спрагназаваць надвор’е? Як забяспечыць доўгае жыццё новай сям’і і шчаслівы лёс дзіцяці? Што абячае будучае і як пазбавіцца ад непрыемных нечаканасцей? На гэтыя і многія іншыя пытанні нашы продкі знайшлі адказы, якія перадалі нашчадкам у выглядзе прыкмет і павер’яў, вербальна складзеных клішыраваных утварэнняў, якія адлюстравалі маральна-этычныя нормы і асаблівасці светапогляду беларусаў.

У межах прыкмет і павер’яў, зафіксаваных на тэрыторыі Нясвіжскага раёна, варта выдзеліць дзве групы – абрадавыя і пазаабрадавыя, якія ў сваю чаргу падраздзяляюцца на шэраг функцыянальна-семантычных падгруп.

Каляндарныя прыкметы і павер’і Несвіжчыны, як і агульнабеларускія, прадстаўлены *піліпаўскімі* («У Піліпаўку ў нас ніхто не жэніцца. Усе ж законаў дзяржацца» (в. Вайніловічы)), *каляднымі* («Сварым куццю, паставім на покуць, засланыю сенам і абрусам. Сена ложаць для таго, каб быў добры ўраджай» (в. Лань); «На Каляды была такая прымета: глядзелі, хто на першы дзень зайдзе ў хату. Калі жанчына зайдзе першая, то авечэчка акоціцца, а як мужык, будзе бугайчык» (в. Лявонавічы); «Ваду свяцілі. Пырскалі вадой хату, хлявы, штоб добра было, хто п’е, каб здароўе было» (в. Аношкі)), *масленічнымі* («На Масленицу чым далей проедеш, тем лепш будзе лён» (г. Несвіж)), *грамнічнымі* («Свечкі, гавораць, што на Грамніцы запальць, ды як трашчаць свечкі, то граза будзе, а як гараць ціхонько, спакойно, то, кажуць, не будзе. А як граза была, то запальвалі. Ды і цяпер жа мы грамнічныя свечкі запальваем» (в. Аношкі)); *дабравешчанскімі* («Не трэба было трогаць зямлю да 7 красавіка, капаць не трэба было ніколі» (в. Лявонавічы); «Старыя людзі казалі, што нават валасы расчэсваць няможна. На Блажавешчанне нічога-нічога няможна рабіць. Да Блажавешчання ніхто нічога на агародах не

рабіў» (в. Аношкі), *юраўскімі* («Выганялі карову ў поле, білі свянцонай вярбой, каб была паслушна, многа малака давла, прыходзіла дадому, нікуды не бегала. Басяком па расе бегалі. Гэта было сімвалам здароўя», «Качаліся па расе, казалі, што гэта памагае ізбавіцца ад розных хвароб» (в. Лявонавічы), *велькоднымі* («На Вербную вярбу насілі свяцілі, а патом ставілі яе за іконай, цяпер у нас у вазе стаіць. Гаварылі, што гэтай вярбою, старой вярбой, яна ж астаецца кожны год, першы раз выганяць кароў, на поле як выганяеш. Бывае, што і білі ўсіх, гаварылі: «Не я б'ю, вярба б'е», «Свянонае яйка разразалі на кусочкі і ўсе елі, а шкарлупкі курам адавалі, каб куркі няслісь лучш» (в. Аношкі), «Калі паміраў чалавек, яйкі красілі ў чорны колер, ці не красілі» (в. Лявонавічы)), *сёмушнымі* («Перад Сёмухай лапкі з ліпы утыкалі для таво, каб бура хаты не тронула. Потым іх спальвалі у печы» (в. Смалічы); «На Троіцу ў нас бярозкі ставяць возле каліткі, а затым аер у хаце сыпалі, каб усе было харашо» (г. Несвіж)), *купальскімі* («Закрывалі дзверы сараяў, лажылі крапіву жгучую каб ведзьма не прыйшла. Як паложыць крапіву, яна ўжо не прыйдзе» (в. Лань)), *спасаўскімі* («Бацькі, у якіх памерла дзіця, не елі яблакі да Спаса» (в. Вайніловічы)), *звіжанскімі* («На Уздвіжанне нельзя картофель сыпаць у пограб, а то там будзе усяго – і крысы, і ўсё» (в. Аношкі); «На Здвіжанне хаваюцца ўсе змеі ў норы. Так няможна нічога з лесу несці ў дом, у падвал кідаць, кажуць, будуць звіжэць і мышы, і пацукі, і краты, і жабы» (в. Карцэвічы)), *пакроўскімі* («На Пакровы заганяюць каровы. Трэба каб на полі ўсё сабрана было. Усё ўбрана, паўбірана, пакапана» (в. Альбянка)) і інш. Трэба адзначыць, што на тэрыторыі Нясвіжчыны таксама зафіксаваны прыкметы і павер'і, прымеркаваныя да шануемага мясцовымі жыхарамі свята Зельна («На Зельну свянцілі каласкі. Гэтыя каласкі лажылі пад паталочак. Зелле свянцілі для таго, каб на наступны год быў добры ўраджай» (в. Лявонавічы); «На гэта свята, 28 аўгуста, свянцілі травы» (в. Вайніловічы).

Частка каляндарных павер'яў і звязаных з імі магічных дзеянняў носіць прадудыравальную скіраванасць. Так, паводле народных уяўленняў, *на Каляды* можна забяспечыць добры ўраджай («У час Калядак абвязвалі кожную яблыню саломай (верацяном) і забор. Калі праходзілі Каляды, гэта ўсё знімалі і спальвалі, каб быў харашы ўраджай» (в. Лань)) і *дабрабыт у гаспадарцы* («Курам трэба даць [куцці], каб добра нясліся»; «І жывотным давалі кашы, гэта ж усё асвенчанае. Свінні, куры лучшэ расці будуць»; «А на другую куццю варылі цэлую калбасу, каб авечкі акаціліся па многа ягнят» (в. Вайніловічы)), *на Масленіцу* – доўгі лён («Святкавалі Масленіцу. У калхозах ездзілі на доўгі лён на канях» (в. Аношкі); «Гэта ўжэ на Уласе запрагуць каня і ўжо едуць, ...каб лён вялікі рос» (в. Грыцкевічы)), *на Еўдакію* – добрую *капусту* («Считалось, что капуста не будет бояться морозов и даст большой урожай, если семена на рассаду посеять в день святой Евдокии (14 марта), в пост, смешав семена капусты с землёй и посеяв их даже по снегу» (в. Малева)), *на Юр'я і Міколу* – вялікую колькасць *гуркоў* («Гуркі сею на Юр'е і на Міколу, каб урадзілі» (в. Аношкі)), *на Пахома* – ураджай *гарбузоў* («Гарбузы на Пахома і на Міколу садзілі, каб добрыя былі» (в. Лань)), *на Яна* – «тоўсты» *часнок* («На Яна гэта ўсягда і цяпер, і тады часнок абграбалі, каб тоўсты рос» (в. Вайніловічы)) і інш. У тэкстах гэтай групы імкненні чалавека-гаспадара зрабіць усё магчымае, каб надыходзячы год стаў для яго спрыяльным, прадстаўлены даволі выразна.

Некаторыя каляндарныя павер'і маюць характар прафілактычных і апатрапеічных: яны адлюстроўваюць веру жыхароў Нясвіжскага раёна ў магчымасць пры выкананні пэўных магічных дзеянняў (яны рэгламентаваны і выконваюцца ў дакладна акрэслены часавы перыяд) *засцерагчыся ад* шкоднага ўздзеяння *благіх людзей* («На Купалле ж крапіву рвалі і затыкалі ўсюды: і ў дзверах, і ўсюды, каб не прыйшла ведзьма»; «На Купала хадзілі, бегалі, скакалі чэраз агонь. Крапіваю выкладвалі сцёжку до сарая, каб ведзьма карову не спорціла» (в. Аношкі); «Адзін раз перад Калядамі куцця, другая – перад Новым годам і Шчадрацом, а трэцяя – перад Трыма каралямі. Падлажвалі сена, у каго карова была, каб ела, каб зрокаў не баялася» (в. Сычэва)) і *драпежных жывёл* («Юр'я заўсёды праводзілася, як выганялі кароў. Мы бралі свянцовую воду, замок, вярбу. Мы хадзілі вакол гэтага стада. Палівалі вадой, закопвалі замок, а замок закопвалі для таго, каб воўк не

накінуўся на жывёлу» (в. Казлы); «Ну, вось, лажылі абрус на стол [на Юр'я], запальвалі свячу і пасыпалі хлеб соллю. Маліліся. Скаціну мылі вадою. Бацька кланіўся пяцьдзясят разоў і гаварыў: «Бяры хлеб з солю, глядзі скаціну, каб ня здарылася дрэннага» (г. Нясвіж)), *ад неспрыяльных з'яў навакольнага асяроддзя* («На Грамніцы свяцілі свечкі ў цэркве, а потым дома рысавалі хрэсцікі на ўхадных дзвярах. Свечкі, як грыміць, палілі. Спасваюць, кажуць, ад грому» (в. Вайніловічы)) ці *заняпаду ў гаспадарцы* («Да Благовещения или Радуніцы нельзя трогать землю – будет неурожай. У той дзень тыдня, як была галодная куця ці панядзелак, ці аўторак, не сажаюць, не сеюць, бо будзе благі ўраджай» (в. Малева); «Благавешчанне – гэта вялікі празнік. Кажуць, што рабіць нічога нельзя. Нельзя расчэсвацца дзяўчыне. Я ўжо старалася не расчэсвацца, бо калі будзеш расчэсвацца, то куры выграбуць што-небудзь на агародзе» (в. Вайніловічы)).

Падчас палявой экспедыцыі па Нясвіжчыне намі запісана шмат тэкстаў, якія па сваёй функцыянальнай скіраванасці з'яўляюцца прадказальнымі. Да прыкмет звярталіся, каб меркаваць аб *асабістым лёсе* («Рождённыя 1 марта, на Благовещение, на Яблочный спас будут несчастливими»; «Кто увидит ласточку на Благовещение, тот весь год удачливым будет» (в. Малева) і *будучым* («Примечали, кто первым придёт в дом в Новом году. Считалось если мужчина-год будет успешным, прибыльным, везучим, если женщина – во всём семью будет ожидать невезенье» (в. Малева), *гаспадарчых справах* («Як прыйдзе мужчына на Каляды, то акоціцца авечка – будзе баранчык, а жанчына – дзевачка, цялушачка, авечачка» (в. Малева)), *ураджай* («Некалі на Куццю ўжэ глядзяць: як зоркаў на небе многа, то ўжо будзе першы ўражай вельмі ўражайны, як няма ўжо зорак, то не будзе» (в. Аношкі); «На Купалу раса – будуць агуркі» (в. Малева)) і *надвор'і* («На Пакровы зарыкаюць у хлеў каровы – будзе холад. Як на Пакрову цёпла, то да Новага года будзе цёпла» (в. Альхоўка); «Калі на Юр'е пойдзе дождж, то на ўсе празнікі будзе дождж» (в. Смалічы)).

Варта адзначыць, што ў межах прадказальнай групы ёсць тэксты прыкмет, не звязаныя з календаром, прычым іх вельмі шмат, а функцыянальна-семантычны дыяпазон гэтых тэкстаў больш разнастайны: яны прагназуюць *удачу* (*шчасце*) («Кажуць калі дачка падобна на бацьку – шчаслівай будзе» (в. Нялепава)) або *няўдачу* (*няшчасце*) («Калі птушка ў акно стукае, то гэта кепска, к бядзе» (в. Карцэвічы)), *радасць* («Хто ў сне плача, то наяве будзе смяцца» (в. Лань)) або *сварку* («Соль вот рассыплется – к ссоре» (г. Нясвіж)), *прыбытак* («Калі на смецце пападзеш, кажуць, што багатым будзеш. Ну, во калі зайшоў у хату, а там смецце, будзеш багаты» (в. Новы Сноў)) або *страту* («Калі нож на сталі аставіш – бедна жыць будзеш» (в. Кіркаўшчына)), *сваю дарогу або прыход гасцей* («Ложка ўпала – госць прыдзе. Як нож упадзе – ён прыдзе. Як ложка ўпадзе, то яна прыдзе» (в. Альхоўка)), *хваробу* («Круціць валасы пальцам – да галаўнога болю» (в. Лань)) або *смерць* («Сабака вые ўніз – хтосьці памрэ. Калі пераноссе чэшацца, то хтосьці памрэ» (в. Малева)) і інш.

Неабходна звярнуць увагу таксама і на шырокую прадстаўленасць на тэрыторыі Нясвіжчыны павер'яў-правіл і павер'яў-забарон, якіх прытрымліваюцца мясцовыя жыхары ў розных жыццёвых сітуацыях, напрыклад, *для захавання прыгажосці* («Нельга ў люстэрка глядзецца ўдваіх – красату аддаш» (в. Нялепава)), *здароўя* («Нельга долу кідаць валасы – галава балець будзе» (в. Малева)) і *дабрабыту* («Стары венік з старой хаты не выкідаюць – грошай не будзе» (в. Кіркаўшчына), *для забеспячэння ўдачы* («Калі выходзіш з хаты, трэба яе перакрасціць. Калі гэтага не зробіш і вярнешся, то нічога не палучыцца» (в. Грыцкевічы) і *спрыяння з боку вышэйшых сіл* («Нельга хлеб выкідаць – Бог крыўдзіцца» (в. Нялепава)) і да т.п.

Прыкметы і павер'і сямейнай абраднасці прадстаўлены ў традыцыйнай духоўнай спадчыне Нясвіжскага раёна таксама досыць шырока. Тэксты вясельных павер'яў ілюструюць уяўленні нашых продкаў аб магчымасці паўплываць *на лёс новай сям'і* («Калі ад'язджалі, кідалі зярно, абыходзілі, каб харашо жылі» (в. Лань); «Сваха брала ікону, палаценцэ, а патом, як ужэ прыезджаюць, сразу румкі б'юць, а патом па канфеце ядзяць, каб сладкая жыць была» (в. Новы Сноў)) і *ўзаемаадносін маладых* («Маладая не спявала на вяселлі, трэба каб маўчала, бо будзе жыць кепска» (в. Карцэвічы), на

дабрабыт у новай гаспадарцы («...з іконаю маці родная абходзіла кругом ваза, у фату зярнят, жыта абычна сыпалі. Бывае, у каго дванаццаць вазоў, то абыйдзе ўсе і абсыпае тры разы. Это, мусіць, каб былі багатыя, каб шчаслівыя» (в. Вайніловічы)).

Прыкметы і павер'і, што тэматычна звязаны са смерцю чалавека і працэсам яго пахавання, прадстаўлены наступнымі функцыянальна-семантычнымі групамі:

- прыкметы-прадказанні смерці («Як б'ецца ў акенца любая пташка, то памрэ хто-небудзь. Калі сабака лае, то памрэ хто» (в. Карцэвічы));

- павер'і-рэкамедацыі да паводзін людзей падчас падрыхтоўкі нябожчыка да пахавання: *занавешваць люстэркі і прыпыняць гадзіннікі* («Зеркала завешвалі, гадзіннікі астанаўлівалі ў гэтым доме» (в. Жанкавічы)), *мыць* нябожчыка *неабходна чужым або старым* («Мыць пакойніка пажылых завуць каго» (в. Карцэвічы)), *не спаць* («Цэлую ноч гарыць свет. Сядзець трэба з труной, каб не было скучна пакойніку аднаму» (в. Грыцкавічы)), *класці ў труну або магілу* вызначаныя *прадметы* («Грэбень трэба ў гроб палажыць – ён спатрэбіцца», Калі чалавек памёр – трэба ногці пакласці ў труну» (в. Нялепава); «У могількі кідаюць манеты для продкаў» (в. Лань)), *не плакаць* («Нельга было плакаць у труну, бо сніцца будзе», «Нельга плакаць па пакойніку, бо будзе ў вадзе, плоха яму будзе» (в. Малева));

- павер'і-рэгламентацыі паводзін людзей падчас праходжання пахавальнай працэсіі і пасля яе: *патрэбна было выносіць нябожчыка нагамі ўперад* і *апускаць тройчы труну на парог* («Труна выносілася нагамі ўперад. Выносілі і на парогі труну тры разы на парог спускаюць», «Нужно постучать о парог, когда выносят покойника, чтобы принял тот мир» (г. Нясвіж)); *забаранялася ісці насустрач пахавальнай працэсіі* («Нельзя ідці навстрэчу, усе астанаўліваюцца і ждуть, пака не пройдуць з пакойным» (в. Лань)) і *пераходзіць ёй дарогу* («Нельга пераходзіць дарогу, калі вязуць нябожчыка» (в. Нялепава)), *неабходна было ставіць елачкі* на могільках і сваім двары («Па мертвяцу ставяць елачкі ў варотах, як мертвеца ужо хаваць будуць, елачкамі кідаюць, і каля кладбішча дзве елачкі стаяць. І ў дамах, на варотах, і на кладбішчы»; «Лапкі вот этия з елачкаў ставяць, штоб не вярнуўся, значыць, дух дахаты апяць» (в. Лявонавічы)) і *засцерагаць дзяцей* ад шкоднага ўздзеяння («Калі памерлага вязуць, а ў хаце спіць малое дзіця, то малому каля галавы ложаць грабенчык або рашчосачку» (в. Малева); «Як спіць дзіця малое і нясуць мерцвяка, трэба нож пад ніз падлажыць, бо, кажуць, спуджана после тады будзе дзіця» (в. Слаўкава)).

Вялікай разнастайнасцю адрозніваюцца радзінна-хрэсьбіннымя прыкметы і павер'і. Гэта і *забароны для цяжарных* («Нельга цяжарай пераступаць праз вярхоўку – у дзіцяці будзе кішка за горла. Нельга цяжарнай абіжаць жывотных, будзе сівое дзіця» (в. Вайніловічы); «Цяжарнай нельга было біць сабак і катоў – будзе шэрсець у дзіцяці. Нельга праходзіць праз столб – будзе дзіця абкручана пупавінай» (в. Лявонавічы)), і *правілы для лёгкіх родаў* («Расшпільвалі ўсё, каб легчы было раджаць. Дажа як павядуць у бальніцу, бабка і раскрывае дзверы, каб лёгка было раджаць» (в. Вайніловічы); «Цяжарнай жанчыне нельга пераступаць цераз нож, штосьці вострае – будзе цяжка раджаць» (в. Нялепава)), і *прыкметы і павер'і аб здароўі, жыцці і лёсе дзіцяці* («Дети, рождённые в первой половине дня, будут более здоровыми и проживут больший век, чем дети, рождённые во второй половине дня и особенно поздно вечером», «Ребенка не стригли до года, чтобы не «укоротить» ум» (в. Малева), «Як дзіця не ходзіць, дак трэба цераз парог тры разы перасадзіць» (в. Грыцкевічы), і *павер'і-рэкамедацыі супраць сурокаў* («Каб засцерагчы прарадзіху ад сурокаў, шпільку зашпільваеш ды ходзіш з ёй» (в. Альбянка); «Фартук абязательно доўжын быць, штоб малое не баялася зглаз» (в. Смалічы)).

Трэба адзначыць, што прыкметы і павер'і – гэта своеасаблівы звод народна-практычных ведаў і жыццёвая мудрасць, паэтычнае ўспрыманне наваколля і невычэрпная фантазія, гэта дзівосная карціна свету, створаная нашымі продкамі.

УДК 821.161.3–94: 821.161.1–94:124.42

П. С. Кохан

Функционирование архетипа «Мировое Древо» в исторической прозе В. С. Короткевича и А. С. Пушкина

В статье рассматривается одна из главных составляющих мифопоэтической системы исторических произведений В. С. Короткевича и А. С. Пушкина – архетипическая модель Центра Мира. Исследование проведено на материале романов «Каласы пад сярпом тваім» Короткевича и «Капитанская дочка» Пушкина, в которых данный архетип реализуется посредством апелляции к мифологемам Мирового Древа и Мировой Горы. Делается вывод об особенностях реализации данных мифологем в пределах реальности конкретных художественных текстов, в том числе с точки зрения пространственно-временного континуума образов, представляющих обозначенный архетип, а также связи с судьбами героев произведений.

Сопоставляя структурно-семантические составляющие отдельно взятых мифологических систем, можно обратить внимание на тот факт, что целый ряд мифопоэтических образов встречается практически в каждой из них. Изменения, которым данные образы подвергаются под влиянием тех или иных факторов, самые незначительные и касаются, прежде всего, плана выражения; смысловая же сторона характеризуется архетипической устойчивостью и способностью оказывать воздействие на мировоззрение человека и нации в целом. Одним из таких образов-архетипов является образ Центра Мира, или, как его называют иначе, Ось Мира, Мировое Древо и т. д. Владимир Николаевич Топоров, русский ученый, посвятивший ряд научных работ изучению мифологии и фольклора славяно-балтских народов, отмечает, что Мировое древо – это «*характерный для мифопоэтического сознания образ, воплощающий универсальную концепцию мира*» [1]. Говоря иными словами, Мировое Древо – это организующий элемент мирового порядка, несущий в себе огромный смысловой потенциал и играющий роль посредника между Космосом и человеком.

В подавляющем большинстве мифологических систем данный образ обладает троякой структурой в вертикальном членении. «*При членении Д. м. по вертикали выделяются нижняя (корни), средняя (ствол) и верхняя (ветви) части*» [1]. Они соотносятся соответственно с обителью богов – миром высшей духовности, человеческим миром и миром мертвых – Преисподней. Следствием подобного деления является проявление бинарных оппозиций: небо – земля, верх – низ и т. д. Помимо вертикальной обычно рассматривается и горизонтальная система координат. Ориентиром в этом случае является ствол дерева. «*Обычно по обе стороны от ствола находятся чаще всего симметричные изображения копытных и (или) человеческих фигур (боги, мифологические персонажи, святые, жрецы, люди), ср. типичные ацтекские изображения Д. м., где справа от него солнечный бог, а слева бог смерти, или сцены жертвоприношения в Древнем Двуречье и т. п. Такого рода композиции довольно прозрачно выступают и в более позднее время в произведениях христианского и буддийского искусства*» [1].

Однако Мировое Древо нельзя рассматривать только лишь в пространственном отношении, т. к. это архетип, который по своей сути является и элементом системы времени. Подтверждением этому могут послужить генеалогические деревья, зримо связывающие поколения, разделенные порой несколькими веками.

Примером, наиболее ярко отражающим специфику рассматриваемого нами архетипа, является ясьень Иггдрасиль – вариант образа Мирового Древа, представляющего модель Вселенной в скандинавской мифологии. «*Наиболее распространено мнение, что до-*